

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİNDE NÜFUS SORUNU*

Baykan Sezer

Ömer Lütfi Barkan'ın “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler” (Vakıflar Dergisi, C. II, s. 279-386) başlıklı makalesi çevresinde Anadolu'ya gelen Türk nüfusu ve bu nüfusun Anadolu'yu yurt ediniş biçimlerini tartışmaya çalışacağız.

-Anadolu'nun Türkleşmesi konusunu ele aldığımız zaman asıl sorun, yanıtı aranan soru Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşudur. Anadolu'nun Türkleşmesiyle belirtmek istediğimiz olay, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu ile sonuçlanmıştır. Anadolu'nun Türkleşmesi, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşuna ortam hazırlayan bir olaydır ve Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu için gerekli olan koşulları oluşturmuştur. Bu nedenle Anadolu'nun Türkleşmesi olayını sonucundan soyutlanmış, neden ve sonuçlarını içinde taşıyan bir bütün gibi ele almak eksik olmaktadır. Anadolu'ya söz konusu dönemde yerleşen halk kitlesinin büyük çoğunluğunun Türk olması, tarih içinde Türk kavimlerinin çeşitli fetihlerinde Anadolu'nun ayrı yerini anlamamıza izin vermemektedir. Ayrıca bu akım, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu ile sonuçlanmamış olsa idi ülkenin Türkleşmesi ile yerli halkın Türkleşmesi görüşü de yine açıklama gerektirecekti.

-Osmanlı'nın Devlet oluşu konusuna ileride değineceğiz. Fakat şimdiye kadar elde ettiğimiz bilgilerle Anadolu'nun Türkleşmesi sorununu bundan

* Bu yazı Baykan Sezer'in “Türkiye Sosyolojisi Seminer Notları” başlığı altında daha önce Sosyoloji Yıllıkları içinde yayınlanmış metinlerden bir bölüm olarak yer almaktadır. Başlık tarafımızdan konulmuştur. Tarih ve Uygarlık/İstanbul Yıllığı'nın önceki sayılarında da benzer metinler yayınlanmış olup, seriyi sonraki sayılarda da sürdüreceğiz. (Y.Y.)

böyle Osmanlı'nın Devlet oluşuna bağlı olarak ele almakta yarar vardır. Anadolu'nun Türkleşmesi olayının unutulması durumunda yine aynı sorular Osmanlı'nın Devlet oluşu konusunda açıklama gerektirecektir. Arada geçilen aşamalar ve uğranılan değişiklikler anımsanmadığı için ya Osmanlı İmparatorluğu Cengiz Han İmparatorluğu türünden bir göçebe İmparatorluk sayılmakta ya da göçebe Türklerin nasıl bir dünya İmparatorluğu kurabilmiş oldukları sorusu gündeme getirilmektedir.

-Osmanlı'yı aşiretten İmparatorluğa giden tekdüze bir çizgide görmek önce Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş nedenini aşiretin öz niteliğinde, benliğinde aramak olur. Anadolu'ya gelenler Orta Asya'nın göçebe Türkmenleri oldukları için Osmanlı İmparatorluğu kurulmuştur demek yanlıştır. Yine Anadolu'ya gelen Türklerin Orta Asya kaynaklarıyla ilişkilerinin kesilmesi sonucu yerli halktan yararlanmak zorunda kaldığı ve Rumların Osmanlılaştığı görüşü de açıklama gerektirmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda göçebe aşiretler rol oynadıkları gibi Osmanlılıkla en azından Orta Asya Türklüğü ile eş anlama gelmeyen bir kavramın, bir milletin doğuşu da bir yerde doğrudur. Anadolu'nun Türkleşmesi olayının açıklanmasıyla ancak soruların doğru ve gerçek yanıtlarını bulabileceğiz. Bu yüzden *Anadolu'nun Türkleşmesi* konusunda karşılık aradığımız soruların yanıtlarının *Osmanlı'nın Devlet Oluşu*'nu açıklayıp açıklayamayacağını da göz önünde tutmak zorundayız. Yoksa Anadolu'nun Türkleşmesi olayını yalınkat ele alınca yoğun Türk göçleri sonucu (ya da başka bir açıklama getirerek) olmuştur diye kestirip atmamız olasıdır. Fakat böyle bir kestirme yol, konunun anlaşılmasında bizim fazla bir ilerleme göstermemize izin vermeyecektir.

-İlgimizi çekebilecek iki konu bulunmaktadır. İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti'nde henüz bir Osmanlılaşma görülmemektedir. Anadolu'daki gelişmelerle Osmanlılık henüz en azından su yüzüne çıkmış bir çatışma içinde değildir. Osmanlılar, İstanbul'la Bizans'ın mirasına tam olarak sahip çıkınca bağımsız bir siyaset güdebilmek olanağına kavuşabilmiştir.

-İkinci konu ise Osmanlı tarihlerinin yalnızca bir hanedan ve sözleşmeler tarihi olduğu suçlamasıdır. Osmanlılık her şeyden önce belli bir siyasettir. Osmanlı tarihi de bu siyasetin değişik koşullar önünde ve değişik zaman içinde gelişmesi olunca niçin başka türlü yazılması gerektiği anlaşılmamaktadır. Osmanlı, egemenliği altındaki milletlerin yönetimiyle günlük işler başlığı altında ilgilenmiştir. Barkan da çalışmaları için gerekli bilgiyi Osmanlı belgelerinden toplamıştır. Ayrıca milletler kendi yaşamlarını kendi örgütleri içinde düzenlemişlerdir. Biz yalnızca Osmanlıyla saltanat davasına düşen Türklerin tarihine inebildik. Osmanlı toplumsal ve ekonomik tarihini inceleyebilmek için gerekli Arapçadan Rumcaya bilgi eksikliğimizin suçu Osmanlı tarihçiliğine yüklenemez.

-Bu kısa açıklamalardan sonra yeniden *Anadolu'nun Türkleşmesi* konumuzuna geri dönebiliriz. Anadolu üzerine çok sayıda göçebe Türkmenin gelişi, Yakın-Doğu'ya akın eden Orta Asya Türklerinin baskısı sonucu İslâm aleminde görülen Batı'ya yayılış, göçebelerin boş ya da gayri müslimler elindeki topraklara yerleştirilmesi siyasetinin bir sonucudur. Böylece Anadolu'nun fethi göçebelerin yurt arayışları sonucu gerçekleşmiştir. Fakat göçebelerin bu yurt arayışı sırasında kendi ırk özelliklerini korumak ön koşulunu ileri sürdüklerini kabul etmek güçtür. Çünkü bu yurt arayışı sırasında kendileriyle birlikte sürüklenen ırkdaşları fırsat buldukları ölçüde daha Anadolu'ya gelmeden yer edinmekten kaçınmamış ve yerleştikleri bölge halkı arasında eriyip gitmişlerdir.

-Göçmenler önce sınır boylarında, dar-ül harp üzerine sevk edilebilme ve yurt edinebilme umuduyla yığıyorlardı. Ancak sınırlar yalnızca göçebe değil her çeşit müslüman halk tarafından işgal ediliyordu. Bu durumda Anadolu'ya sevk edilenlerin mutlaka Türk olmadıklarını söylememiz gerekmektedir. Sonuçta da bu çeşitli öge arasında Türklerin niçin ve nasıl kimliklerini koruyabildikleri sorusu karşımıza çıkmaktadır.

-Anadolu'ya gelen göçebe üzerinde bir konuyu aydınlatmamız gerekmektedir. Kendileri toprak arayan göçebelere. Göçebe niteliklerini korumaya özen gösteren bir kitle değildir. Savaşçılık ve ayrıcalıklarını korumaya özen gösterenler, kurulu İslâm uygarlıklarında askerlik görevlerini yüklenenlerdir. Anadolu'ya gelen Türkler, bu arada dervişler, toprağa bağlı kişilerdir. Bu nedenle yerleşme bölgeleri olarak öncelikle kentler yerine köyleri seçmişlerdir. Anadolu'ya yerleşenler erimeye yatkın oldukları halde kimliklerini korumuşlar, buna karşılık kapalı bir kast (askerî kast) biçiminde kalmak isteyen Türkler acemleşmiş, araplaşmıştır. Açıklanması gerekli konulardan birisi de budur.

-Göçebelerin ve Türkmen aşiretlerin Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu olaylarında önemli rolleri olmuştur. Oynadıkları bu role fırsat veren olay, her şeyden önce göçmenlerin sınır boylarına yerleştirilmiş olmalarıdır. Bu arada sınır boylarına gelen dervişler, özellikle fetih öncesi faaliyetleriyle etkili olmuşlardır. Dervişler, kurulu düzende yer edinememiş ve gelecekleri yeni bir toplumsal değişikliğe bağlı olduğu için yeni bir düzenin çığırkanı ve savunucusu olmuşlardır. Dervişlerle yeni bir gelenek ve örgüt sahibi halk kitleleri, Anadolu'ya gelmişlerdir. Böylece Anadolu'nun İslâm fütuhatına karşı dar-ül İslâmın herhangi bir vilayeti olmasını engellemişlerdir. Yine fütuhata, başka deyişle toprak açmaya ve toprak şenlendirmeye merkezî otoritenin rızası olmadan geçilmiştir. Böylece Anadolu'ya derviş akını ya da Türk göçleri toprak işgali ve dinî-siyasî propaganda olarak duyulmuştur.

-Göçebe Türkmen ve dervişlerin sınır boylarına yerleşmiş olmaları hareketlerini ve yükledikleri rollerini kolaylaştırmıştır. Giderek bu durum, kâfirleri topraklarından kovma ve onlar yerine toprağa yerleşmeye kadar varmıştır. Yine dervişlerin Türkmenler üzerinde etki sahibi olmaları önemlerinin ayrıca artmasına yola açmıştır. Dervişler oynadıkları bu role karşılık Devlet'ten bazı bağımsızlıklar istemiş, Evlad-ı Fatihan olarak bazı hakları olduklarını iddia etmişlerdir. Devlet'e yardım etmeyi kabul etmekte, buna karşılık işgal ettikleri topraklardan hak istemektedirler. Osman'a da vaad karşılığı destek olmayı önermişlerdir. Dervişlerin duası da, Devlet için kendi özünde bulunan görevleri yerine getirmenin bir kanıtı olarak makbul sayılmıştır.

-Ancak dervişler için hiç bir zaman Devlet kapısına bağlanmak ya da engaged olmak söz konusu değildir. Dervişler kendi alemlindedir ve çıkarları için fırsat kollayarak zaman padişahını gözlemektedirler. Fırsat çıkınca da Devlet-derviş ayrılığı, çekişmesi Babâlikte olduğu gibi su yüzüne çıkmaktadır. Bu yüzden Anadolu'nun Türkleşmesi ve Osmanlı'nın Devlet oluşunda kolonizatör dervişlerden ana-öz öge olarak değil yardımcı öge olarak görmek gerekmektedir.

-Devlet de bu çekişme karşısında zaviyeleri denetimi altına almaya çalışmıştır. Bursa'da imaret kurulunca dervişler Devlet denetimi altına sokulmuştur. Devlet, bu ilişki içinde dervişliğin ve zaviyelerin sürmesi için kendilerinden üç hizmet beklemiştir. Yolculara hizmet, güvenliğin sağlanması ve aşiretlerden adam bulup yerleştirmek koşulunu getirmiştir. Denetim güçlüğü ve kendilerinden beklenen hizmetlerin gerçekleşmesinin olanaksızlığı sonucu bazı bölgeler yol üzerinde olmadıkları için zaviye kurmaya elverişli sayılmıştır. Yine Devlet, hizmette kusurda zaviyeyi kapattırmaktadır.

* * *

-Ömer Lütfi Barkan'ın "*Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler*" (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XI, S. 1-4, s. 524-569, C. XIII, S. 1-4, s. 56-78, C. XV, S. 1-4, s. 209-237) başlıklı makalesiyle Anadolu'nun Türkleşmesi konusunda nüfus sorununun tartışılmasını sürdüreceğiz.

-Osmanlı İmparatorluğunda karşımıza çıkan olay bir uç beyliğinden bir dünya Devletinin doğuşudur. Başka deyişle göçebe Türkmen aşiretlerinin bir ülkeye, dünya tarihinde önemli ve stratejik yeri olan bir ülkeye kendi damgalarını vurabilmeleridir. Ve bu olay tarihin akışını değiştirebilecek bir siyaset güdebilmeleri sonucu gerçekleşmiştir. Bu, kendi damgalarını taşıyan ve kendileri dışında öbür öğelerle güdülmesinde en azından zorluklar bulunan bir siyasettir. Bu nedenle Bizans'ın karşısına çıkan Türkleri dört yüz çadır ahalisi saymak yanlıştır. Bizans'ın karşısına çıkanlar, tarihin akışını değiştirecek bir siyasetin sahibidirler. Anadolu halkını bu nedenle bütün etkilerin dışında

Orta Asya halkı saymamak gerekir. Bizans'ın karşısına çıkan dörtyüz çadır ahalisi değil dedik. İslâm alemi içindeki yerleri Anadolu halkını böylesine bir siyasete iten ana neden olmuştur. İslâm alemi dışında kalmış Orta Asyalılar Bizans'a direnmek bir yana Bizans'a katılmaya can atmışlardır. Bizans sınırları içinde bir çok Türkün bulunduğu bilinmektedir. Kendileri Batılılaşmışlardır ve Karamanlı Rum diye anılırlar. Batı hizmetinde Türk beyliklerine karşı savaşmaktan geri durmamışlardır.

-Anadolu'da çatışan Bizans-Orta Asya Türk göçebeleri değildir. Çatışan, çarpışan iki dünyadır. Ve Osmanlı, bu iki dünyadan Doğu'nun temsilcisidir. Bizans önünde Osmanlı da büyük bir cepheyi temsil etmekte ve bu cephenin uygarlık ve geleneğini (siyasetini) öne sürebilmişlerdir. Bizans cephesinde savaşan Türkler de bir cephe içinde savaşçılık yapmalarına karşın onlar bu işi becerememişlerdir. Niçin diye bu olayın nedenini kendimize sordüğümüz zaman bu sorunun yanıtında Anadolu'nun Türkleşmesinin açıklamasını bulabileceğiz.

-Önce Doğu cephesindeki Türkler, geleneksel siyaset ve sınırların dışında yeni bir siyaset güdebilmek olanağına sahiptirler. Ve bu siyaseti güdebilmek için ellerinde Anadolu'da oluşmuş güçlü bir nüfus yığnağı bulunuyordu.

-Anadolu'ya, bu önemli bölgeye gelen Türklerin önünde çözülmesi gerekli yalnızca Doğu-Batı sorunu bulunmuyordu. Kendilerinin yol açtığı önemli bir sorun daha vardı. Babaî ayaklanmaları, Anadolu'ya gelen Türklerin örgütlü bir Devlet'le düştükleri çatışmayı ve oluşturdukları tehlikeyi göstermesi yönünden ilgi çekicidir. Bu çatışma göçebe halkların yerleşik halklarla olan çatışmasıdır. Ve bu çatışma sonucu göçebe halkları giderek daha Batı'ya sevk zorunluğu ortaya çıkmıştır. Anadolu'ya geçiş nedenleri bu olduğu gibi artık Anadolu da yetersiz kalmaktadır. Bu durum, yeni bir siyasetin kesin sonuç sağlaması yönünden önemlidir.

-Umutsuzluk, yersizlik ve ganimet hırsıyla kurulu düzen dışında kalan kişiler sınır kapılarına akmakta ve bir yığınak oluşturmaktadır. Böylece sınır bölgelerinde savaşçı halklardan bir seçme ortaya çıkmıştır. Göçebelerin savaşçılığı, kendilerini bu bölgelerde önemli roller oynamaya itmiştir. Yaşam biçimleri açısından kitle halinde yer değiştirmeleri güç olmayan göçebeler, sınır boyu hareketlerinde önemli roller oynamışlardır. Ayrıca savaşçılıkları da buna eklenince uç boylarında önemli yerler edinmişlerdir. Umutsuzluk, yersizlik ve olanaksızlık içinde bulunan göçebelerin uçlarda kazandıkları, kazanmaları olası nüfuz ve iktidar kendilerini bu bölgelere çekmiştir.

-Bu savaşçılar, kendi gelişmelerine olanak sağlayan komutanları yönetiminde savaşmayı gözetmektedirler. Menteşe beyliğinde toplanan savaşçılar, Rodos şövalyelerinin yollarını kesmeleri sonunda Umur Bey'in komutası altında savaşmaya başlamışlardır. Uçlarda toplanan bu göçebelerin arasında işsiz kalmış Bizans savaşçıları da katılmaktaydı.

-Osmanlı beyliğinin gelişmesinin ve öbür beyliklere olan üstünlüğünün nedeni, uç beyliği gereklerine en iyi karşılık verebilmesi ve gazaya en elverişli beylik olmasıdır. Bunun sonucu Yakın-Doğu'nun elde bulunan en seçme savaşçıları Osmanlı beyliğinde toplanmıştır. Osmanlı ordularında, daha başlangıçta bile, çeşitli ögeler varolmuştur. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu ile yeni bir ırkın doğuşu kuramını acele reddetmemek gerekir. Hem eldeki insan malzemesinin tek kaynaktan olmaması ve hem de bu kaynakların hepsini aşan bir siyasetin olanaklı kılınabilmesi nedeniyle kuram ilgi çekici olmaktadır.

-Osmanlı Sultanı, Gaziler Sultanı (Sultan-ül Guzât) ünvanını taşımakta ve başlangıçta göçebe aşiretler Osmanlı Devleti'nde önemli roller oynamışlardır. Türk alpleri (göçebe savaşçılar) İslâm'ın gaza ve cihad ilkelerine dayanarak kendilerini İslâm aleminde Alp-Gazi olarak kabul ettirebilmişlerdir. Ya da aynı biçimde tarikatlar aracılığıyla misyonerlik faaliyetlerini yükleniyor ve bu kez de Alp-Erenler adını benimsiyorlardı. Bu misyoner Türk dervişleri, savaşçı orduların öncüleri olarak Batı cephesinde görev almışlar, Osmanlı Devleti bir *müslüman savaş kumpanyası* görünümünü kazanmıştır. Fakat giderek bu yarı bağımsız savaşçıların yerini kapıkulları almaya başlamıştır.

-Devlet bu durumda iken reaya sütü ve yünü alınacak gerçek bir sürü sayılmakta, özenle üretilip elden geldiğince gelir sağlanmaya çalışılmaktadır. Devlet'in koruyuculuğu, kerim Devlet oluşu da buradan kaynaklanmaktadır. Köylü reaya, irsî ve kiracı biçiminde toprağa bağlanmıştır, işini bırakamaz. Devlet'in belirleyeceği işi, bir askerî görev gibi yerine getirmek zorundadır. Aksi durumda köylü, Devlet'le olan bu ilişkisinin bozulması sonunda *çift bozan resmi* ya da *levantlik akçesi* adında vergi ödemekle yükümlüdür.

-Üretim yapacak ve dolayısıyla vergi verecek kişilere duyulan gerek, Devlet ile Devlet kadroları dışında kalan kişilerin ilişkilerini düzenlemekte etkili olmuştur. Bu olay bize üretici hıristiyan halka gösterilen özeni ve bu kişiler üzerinde baskı yokluğunu açıklamaktadır. Bir yanda üretim dışı kalmış halk üretime yönlendirilirken öte yanda da reaya en verimli çalışabileceği bölgelere yollanmaktadır. Yine türlü nedenlerle üretime açılmamış toprakların tarıma açılmasına çalışılmaktadır.

-Bütün bu siyasetin gerçekleşebilmesi için önce insana gerek duyulmaktadır. Devlet, yalnızca bu açıdan insanlar üzerinde tasarruf hakkına sahip olmuş ve kendi siyaseti içinde birer demirbaş eşya olarak kullanmıştır. Bu siyasetin uygulanması için kullanılan yöntemlerden birisi de sürgündür. Sürgünlerde öncelikle gözetilen, gidecekleri yerde iş yapabilecek kişilerin seçimidir. Kent yaşamı için gerekli her meslekten kişilerin sürgün listesine alınmasına özen gösterilmiştir. Sürgünlerde öncelikle hareket kabiliyeti büyük göçebe kaynaklara el atılmıştır. Böylece önce söz dinlemez, her türlü ayaklanmaya katılmaya yatkın kitlelerin zararsız duruma getirilmesine çalışılmış, göçebe-

lerin üretime katılmakla Devlet'e vergi verir duruma gelmeleri sağlanmıştır. Böylelikle başıboş güçlerin Anadolu'daki kargaşalık kaynaklarından kopması, Devlet'e bağlı kılınması gözetilmiştir.

-Devlet, ayrıca sürgün siyasetiyle birden çok amacın gerçekleştirilmesine çalışmıştır. Harap bölgeleri şenlendirmek, yolculuk ve alışverişi güven altına almak, askerî sevkiyatı ve erzak sağlanmasını kolaylaştırmak ve yabancı ülkelerde yerleştirilen Müslümanlar aracılığıyla Devlet gücünü yükseltmek, sürgün siyasetinden beklenen başlıca yararlar olmuştur.

* * *

-Münir Aktepe'nin "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair" (Türkiyat Mecmuası, C. X, s. 299-312) başlıklı yazısıyla Anadolu'nun Türkleşmesinde nüfus sorunları ile ilgili tartışmalarımızı sürdürüceğiz. Daha önce Anadolu'nun Türkleşmesi sorununun Osmanlı'nın Devlet oluşu olayı ile birlikte ele alınması gerektiğini belirtmiştik. Ve yine Anadolu'nun Türkleşmesinde Anadolu'nun askerî ve siyasî önemi bakımından siyasetin ana öğe olduğunu görmüştük. Ele aldığımız makale, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş yıllarında bölgedeki siyasî durumu özetlememize izin vermektedir.

-Önce Anadolu'da henüz Osmanlı yönetiminde bir birlik, Türk birliğinin kurulmamış olduğu görülmektedir. Fakat Osmanlı beyliği, öbür Anadolu Türk beyliklerini kendi yönetimine katmak yolundadır. Balkanlarda da benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. Bizans üstünlüğünün kalkması ile ya da sözde kalır bir görünüşe bürünmesi ile Balkanlarda da siyasî birlik çözülmüş bulunmaktadır.

-Balkan ülkeleri, öncelikle Osmanlı ilerlemesi ile karşı karşıyadır ve bu ilerlemeye direnmektedir. Fakat bu direniş hiç bir zaman bir siyasî görünüş kazanamamış ve Balkanlar İslâmiyet'in yayılışı önünde bir cephe merkezi durumuna gelememiştir. Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlarda ilerlemesine karşı Batı'nın direnişi, Niğbolu'da olduğu gibi Haçlı ordularıyla Batı Avrupa'da örgütlenmiştir.

-Balkanlarda ve Anadolu'da birliği sağlayan ve böylece bölgenin dünya tarihindeki siyasî ve askerî önemini yeterince değerlendirebilmiş bir güç ve de dolayısıyla büyük bir Anadolu uygarlığının temsilcisi olan Bizans (yazar Orta Çağ'ın en uygar hükümeti diyor), bir çöküş ve gerileyiş dönemine girmiştir. Bölgede Bizans'ın yerini alabilecek tek güç olarak da yalnızca Osmanlı beyliği gözükmektedir.

-Osmanlı beyliğinin bölgede Bizans'ın yerini alabilmesi için karşılaştığı bazı sorunlara çözüm getirebilmesi gerekiyordu. Çözüm bekleyen sorunlardan birincisi bölgede siyasî birliğin kurulmasıdır. Osmanlı bu sorunu çözmeye yolunda görülmektedir.

-Doğu ve Batı kiliselerinin arası bütün bütüne açılmıştır. Doğu kilisesi, Doğu-Batı çatışmasında Batı cephesi içindeki yerine bağlı olarak Bizans'ın görüşlerini temsil ediyordu. Doğu ve Batı kiliselerinin arası açılmış olması demek, Bizans'ın cephe gerisi Batı içinde yerini ve rolünü bütünüyle yitirmiş olması demektir. Oysa bu sırada Osmanlı, İslâm alemi ile olan bağlarını sürdürmektedir. En azından İslâm aleminin karşılaştığı bazı sorunlara karşılık bulabilir durumdadır. Göçebelerin yol açtığı güvensizlik ve kargaşalığı kendilerine sınır boylarında görev vererek çözebilir, göçebelerin de İslâm alemine katılabilmelerini sağlayabilirdi.

-Burada sözü edilen birliğin ve Anadolu'nun Doğu ya da Batı dünyası ile olan bağlantısının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Söz konusu olan birlik, ekonomik birlik olamaz. Ekonomik birlikle biz iki biçimde karşılaşabiliriz. Balkanları ve Anadolu'yu birlikte kapsayacak bir üretimin varlığı ya da bu geniş ülke ve alanlardan belli bir üretim merkezi çıkarına yararlanılması böyle bir ekonomik birlikten söz etmemize izin verebilir. Birinci durum, o çağdaki üretim tekniğinin varmış bulunduğu düzeyde söz konusu olamaz. Değil kıta genişliğinde yaygın bir üretim, yöresel üretimin dışına bile çıkılamamaktadır. İkinci olasılığa gelince yine böylesine geniş bir alanı ekonomi konusunda kendi çıkarları çevresinde birleştirebilmesi için merkezde en azından güçlü bir karar organının ve böylesine büyük alanın getireceği geniş olanakları değerlendirebilecek güçlü bir ekonomik örgütün bulunması gereklidir. Oysa Osmanlı beyliğinde, özellikle kuruluş döneminde, böyle bir olayla karşılaşılmamaktadır.

-Bu durumda siyasî ve askerî birliğin söz konusu olabileceği akla daha yakın gelmektedir. Yine Osmanlı İmparatorluğunun dünya tarihinde oynayacağı büyük rol ve uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu payitahtı olan İstanbul'un dünyanın en büyük siyasî ve askerî merkezi olması da, bu görüşü destekler niteliktedir. Doğu ülkelerinde üretici halkların askerî görevlerden uzaklaşması gibi bir özellikleri olduğuna ve bu görevleri kendi bünyeleri dışında ücretli olarak tuttıkları yabancı askerlerle karşıladıklarına değinmiştik (Türklerin Türk-Doğu uygarlıklarında ilk görünmeleri de bu yolla olmuştur). Yine ücretli asker-yabancı öğelerin önemli askerî-stratejik bölgeleri ele geçirmeleri ve yükledikleri görevlerin süreklilik kazanması sonucu bağımsız Devlet biçimine dönüştüğüne değinmiştik (Asur, İran ve Osmanlı İmparatorlukları). Bu olay sonunda ortaya yeni bir olay çıkmasına karşılık üretici halkların ücretli asker ya da asker Devletlerle ilişkileri temelde benzer kalmıştır. Ücretli askerler, ordu ya da Devlet olarak üretici halk çıkarına belli bir görev yerine getirmekte ve bu göreve karşılık üretici halktan belli bir ücret istemektedirler.

-Anadolu'nun siyasî ve askerî bakımdan yerinin stratejik önemi bilinmektedir. Bizans da barbar akınları karşısında ortaya çıkan durumda benzer bir

rol oynamıştır. Bu durum bizlere Bizans'ın Batı ile ilişkilerinin kopmuş bulunmasının ve aynı dönemde Osmanlı beyliğinin Doğu alemiyle ilişkilerinin sürmesinin (Osmanlıların Doğu insan kaynağı ile olan bağlantısını gördük) önemini açıklamakta yardımcı olmaktadır. Anadolu'da kurulan Devletler, Anadolu'nun büyük ve zengin üretim koşullarından yoksun olmasına karşılık haraç yoluyla kendilerine gelecek zenginlik önünde ülkenin askerî öneminden yararlanmak yolunu tutmuşlardır.

-Batı ile ilişkileri kopmuş Bizans, artık bu rolü oynayamazken Osmanlı beyliği Anadolu'nun bu olanaklarından yararlanmak şansına sahiptir. Bu da Anadolu ve Balkanlarda Osmanlı ilerleyişinin niçin zahmetli savaflara mal olduğunu açıkladığı gibi yine niçin Bizans'lı savaşçıların, din uğruna ölümü göze almış bu kişilerin kolayca din değiştirip Osmanlı cephesine geçtiklerini anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Osmanlı'ya direnmekle Batı koruyuculuğu görevini yeniden elde edebilmek girişimleri olduğu gibi hizmetleri gereğince değerlendirilmeyen savaşçılar daha iyi bir ücret umdukları karşı cepheye geçmekte de hiç bir sakınca görmemişlerdir.

-Doğu Trakya halkı çok yoksul duruma düşmüş ve bu bölgede geniş bir alan boş ve yıkık duruma gelmişti. Bölge halkı geriye çekilmekteydi. Bu koşullarda Osmanlı beyliği için yalnızca bir işgal yeterli olmamıştır. Hem askerî alanda, hem de üretim konusunda bu bölgenin kullanılabilir duruma getirilmesi gerekiyordu. Geçit yerlerinin korunması, yolların askere açılması ve yol güvenliğinin sağlanması gibi askerî yönden olduğu kadar boş toprakların işletilmesiyle üretime açılması da, Osmanlı beyliğinin çıkarları gereğiydi. Osmanlı'nın bu amaçları gerçekleştirebilmek için elinde bulunan esas malzeme konar-göçer halk olmuştur.

-Merkezî Devlet ile uyumsuzluklarını belirtmek, yerli halkla kaynaşmak ve eski yaşayışlarını sürdürmek nedeni ile bu halk, Orta Asya geleneklerinin izleyicisidir. Ve bizim o çağda Türklük diye sözünü edebileceğimiz, ancak Orta Asya geleneklerinin sürdürülmesidir. Osmanlı, bu konar-göçer halkı yerleşik tarıma, üretime soktuğu zaman haraç-üretim, üretici reaya-asker Devlet ayırımını koruyabilmek ve ilişkiyi kurabilmek için Osmanlılığın dışında tutmuştur. Söz konusu halk, önce merkezî Devlet'e rağmen Orta Asya geleneklerini korurken sonradan Osmanlı zoruyla Araplaşamayacaklarına göre bu gelenekleri sürdürmüştür.

* * *

-Anadolu'nun Türkleşmesi olayında Türk nüfusun önemi ve yerini tartışmayı Paul Wittek'in "*Osmanlı İmparatorluğunda Türk Aşiretlerinin Rolü*" (Tarih Dergisi, C. XIII. S. 17-18, s. 257-268) başlıklı makalesiyle sürdürüyoruz. Anadolu'nun Türkleşmesi olayının ancak Osmanlı'nın Devlet oluşuyla anlam kazanması ve öte yanda bu dönemde Türklerin aşiret düzeni içinde ör-

gütlenmiş bulunması bizleri Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda Türk aşiretlerinin rolünü araştırmaya itmektedir.

-Aşiret düzeni içindeki Türkler, başka deyişle göçebe Türkler Anadolu'nun Türkleşmesinde ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda gerekli insan kaynağını oluşturmuşlardır. Başka türlü söylersek Osmanlı İmparatorluğu varlığını, Orta Asya halklarının Anadolu'ya göçlerine borçludur. Bu insan gücüne dayanmadan Anadolu'da yeni bir dünya İmparatorluğunun kurulup yaşatılabileceğini düşünmek olanaksızdır. Orta Asya Türkleri yalnızca İmparatorluğun dayandığı geniş tabana insan sağlamakla da kalmamıştır. İmparatorluğun yönetimini elinde tutan aile de Orta Asya çıkışlıdır. İmparatorluğu adını veren kişi bir aşiret önderinden başka bir kişi değildir.

-Osmanlı İmparatorluğu varlığını Orta Asya halklarının Anadolu'ya göçlerine borçludur dedik. Orta Asya halklarının göçlerinin, öncelikle Batı'ya göçlerinin özellikleri üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Orta Asya halklarının Batı'ya göçlerinde izledikleri iki ana yol bulunmaktadır. Bunlar Karadeniz ve Hazar Denizinin kuzey ve güneyinden geçen yollardır. Kuzey yolunu izleyen Orta Asya göçbeleri putperestlik ve bozkır alanı ve özellikleri dışına çıkamamışlar ve tarihte alışıl gelmişin dışında bir rol oynayamamışlardır. Aynı dönemde Batı'ya gelen Peçenekler, Anadolu Türklerinin aksine tarihte önemli bir iz bırakmadan eriyip gitmişlerdir (yine bu konuda Attila örneği üzerinde durulabilir). Güney yolunu izleyen Türkler ise yeni bir uygarlık alanına katılabilmek fırsatını bulmuşlardır. Güney yolu üzerinde bulunan ülkeler Türkleri ücretli asker olarak kullanmış, bu da Türklerle kendi kimliklerini koruyarak yeni uygarlık bölgelerine katılabilmek fırsatını vermiştir. İslâm aleminde bu yer edinişeye bağlı olarak kendi görevleri içinde yeni uygarlığa bağlılıklarını koruyarak bağımsızlıklarını ilân eden Türklerle tanık olunmaktadır. Fakat bu Türkleri artık aşiret düzeni içinde göçbeler saymamak gerekir. Söz gelişi Selçuklular, bir aşiret değil Doğu uygarlık merkezlerine bağlı bir savaş birliğidir.

-Bağımsız Türk birlik ve Devletleri, dayandıkları insan kaynaklarına daha yakın olmaları nedeniyle önce İslâm aleminin doğu sınırlarında görünmüştür. fakat bu Devletler, Anadolu Türklerinin aksine başarısızlığa uğramıştır. Bu Devletler arasında Gazneliler örneği ilgi çekicidir. Gazneliler, Hindistan gibi zengin bir ülkenin komşuluğuna karşın uzun ömürlü olamamıştır. Bu başarısızlığın ana nedeni, İslâm cihadının Doğu'ya değil Batı'ya yönelik olmasıdır. İslâm dışı Doğu yalnızca cahildir. Batı ise kâfirdir. Bu da bize İslâm dünyasında Batı sınırlarını korumayı üstlenmiş Türklerin aynı görevi Doğu sınırlarında yürütmeye çalışan Türklerle karşı kazandığı üstünlüğü açıklamaktadır.

-Ayrıca bu gelişmelere bazı siyasî olayların da katkısı olmuştur. Doğu sınırında yerleşen savaş birlikleri Moğol baskısıyla karşılaşmışlardır. Moğollar

önünde İslâm dünyası içindeki görevlerini gereğince yerine getirememelerinin sonucunda bölgede uzun süre tutunamamışlardır. Buna karşılık Batı sınırında İslâm dünyası önünde gerçek düşmanı temsil eden Bizans güçten düşmüş bulunmaktadır. Sınırlarını yeterince koruyamaması Batı boylarına yerleşen savaş birliklerine geniş olanaklar hazırlamıştır. Böylece Batı sınırında Bizans'ın zayıflığından yararlanan ve bağlı oldukları uygarlık merkezlerinden uzak uç beylikleri görülmeye başlanmıştır. Uçlarda yüklendikleri önemli görev, yabancı aleme karşı İslâm dünyasının öncülük savaşçılığını yapmak görevi bu uç beyliklerine İslâm dünyasında önemli bir yer kazandırmaktadır. Türkler, artık kendilerini yabancı sayan bir uygarlığın savunuculuğunu yüklenmiş bulunmaktadırlar. Bu nedenle de söz konusu uygarlığın her türlü desteğine kendilerinde hak görmektedirler.

-Anadolu'da Türkler, İslâm dünyasına sızışlarında ikinci bir aşamaya da ulaşmış bulunmaktadırlar. Anadolu'ya kadar Türklerin İslâm uygarlığı içindeki yerleri, kendi çabalarının ürünü olmaktan çok kendilerine verilen görevler sonucudur. Buna karşılık Anadolu'da Türk ilerleyişi, Selçuklu Sultanların beklenti ve isteklerine karşın gerçekleşmiştir.

-Uçtaki savaş birlikleri, Türklere ilk kez İslâm aleminde bağımsız bir siyaset güdebilmek olanağını kazandırdığı gibi göçebelerle bir yakınlık kurulmasına ve göçebelerin zapt u rapt altına alınmasına da izin vermiştir. Uçta bazı sorunlara çözüm bulan Türkler bu başarılarını kalıcı kıldıkları ölçüde yeni bir düzen geliştirmeyi de başarmışlardır. Osmanlı, İslâm dünyası içinde edindiği yerden yararlanarak geleneksel İslâmı canlandırmaya ve savunmaya koşulmuştur. Osmanlı Devlet başkanları Sultan ünvanını almışlar ve böylece İslâm dünyası içindeki yerlerini güçlendirmek istemişlerdir.

-Osmanlılık, İslâm dünyasında yeni bir dil ve yeni bir ırk olmaktan çok yeni bir siyasetin adıdır. Ve bu nedenle de yedi yüzyıla yakın İslâm dünyası içindeki yeri ve rolü değişmediği için gerileyişi ağır ve öze dokunmadan gerçekleşmiştir. Osmanlılığın İslâm dünyası içindeki çeşitli dil ve ırk sorunlarından bağımsız yeni bir siyasetin örgütlenmesi oluşunun en belirgin kanıtlarından birisi de yönetimin belli bir ırk kesiti yerine kullara dayanmasıdır. Yine aynı biçimde Türkçenin Devlet dili oluşu da ancak Osmanlıca ile gerçekleşmiştir. Genellikle yönetim dili Farsça (Yakın-Doğu asker Devlet geleneği, yakın bir geçmişte İran'a dayanmaktaydı), bilim dili Arapça (cephe bilinci ve dolayısıyla olaylarla ilgili doğru bilgi İslâmiyet ile Araplardan gelmektedir) ve askerlik dili ise Türkçedir (Doğu'nun koruyuculuk ve savunuculuk görevini artık Türkler yüklenmiştir).

-İslâm alemi içinde yer edinebilen Türkler belli bir gelişme içine girerlerken göçebe aşiretler Türk özelliklerini korumuş ve bilinen ve beklenen ayaklanma ve başıbozukluk kaynağı olmayı sürdürmüşlerdir. Yine de göçebe Türk aşiretleri karşısında en geçerli çözüm öbür İslâm Devletleri önünde

Anadolu'daki Türk uç beyliklerinden, bu arada en başta Osmanlılardan gelmiştir. Göçebe aşiretler, çoğu açıdan uçlardaki gazilere bir yakınlık duymaktadır. Bu yakınlıktan yararlanan uç beylikleri göçebeleri Devlet kadrolarında denetim altına almaya çalışmışlar ve bu çabalarında belli ölçüde de başarı kazanmışlardır. Düzene katılan göçebe, üretim alanında Türk kalırken yönetim alanında Osmanlılaşmıştır (Osmanlı düzenine karşı millî bir Devlet kurma çabalarında köylüden yararlanma çabalarında köylüden yararlanma girişimlerinin temelini bu olayda bulabiliriz). Anadolu üretimine katılan köylü, o dönemde en geniş üretim alanının tarım olması nedeniyle Türk özelliklerini en iyi koruyan kitle olmuştur. Bu da bize, bazı görüşlerin aksine günümüz Türk köylüsünün göçebe çıkışlı olduğunu göstermektedir.

-Gerçekte göçebe, düzene katılış biçimi olarak özelliklerini en iyi korumaya ve geleneksel yaşam biçimini sürdürmeye izin verecek askerlik görevlerini yeğlemektedir. Bu alanda kurulu düzen içinde tek olanak asker gönüllüğüdür. Asker gönüllülerinin göçebelere oluşması, bu nedenle şaşırtıcı değildir.

-Kurulu düzen ve bu düzenin getirdiği ayrıcalıklarla göçebe aşiretlerin tam anlamıyla uyuşması olanağı bulunmamıştır. İslâmiyet'in düzen içinde yorumlanması göçebelere paylaşılmamış, fakat düzen dışında yeni bir şey öneremedikleri için de tarikat sınırları içinde kalmışlardır. Göçebe aşiretler, savaşçılıkları ve her türlü kurulu düzene karşı olmalarıyla İslâm dünyasında yeni bir siyaset olarak Osmanlılığın hazırlanmasında büyük katkılarda bulunmuşlardır. Fakat Osmanlılık Devlet'e dönüşünce göçebeler Devlet'e karşı olmuşlardır. Osmanlı, gerçekten bir bozkır İmparatorluğu, göçebelerin uyuşabilecekleri bir Devlet değildir. Belli bir cephe görüşünün ürünü bir dünya İmparatorluğudur. Göçebe İmparatorlukları ve göçebe uygarlıkları belli coğrafya koşullarının ürünüdür ve bu koşullara yakından bağlıdır. Başka koşullar içinde göçebenin Devlet kuruculuğu bir yana aksine Devlet yıkıcıdır.

-Anadolu, İslâm dünyası içinde belli bir siyasetin, belli bir dünya görüşünün tabanını sağlamıştır. Bu siyaset ve dünya görüşü Osmanlılıktır. Bu nedenle bir yerde gerçek Türkleşme Osmanlılıktan vazgeçtiğimiz Cumhuriyet'ten bu yana görülmektedir diyebiliriz.